

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תשי"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לסגנונו של ביאליק*

(א) „אַךְ לֹא בָכִי וּדְמָעוֹת לִי גָהָה יִיטִיבוּ,
 לֹא אֵלֶּה יִרְפָּאוּ מִכְּתִי“ („אל הצפור“)
 כָּפֹא בַּפֶּעַל פִּירוּשׁוֹ לטַפֵּל בַּחֹלָה, לַעֲסֹק בְּרִיפּוּי, וְלֹא
 גָּמַר עֲנִיִּין הַבְּרִאָתוֹ. „וְכָפֹא יִרְפָּא — מִכָּאן שְׁנִיתָנָה רְשׁוֹת לְרֹפֵא
 לְרִפְאוֹת“ (ב”ק פב.). הַעֲלֵאת אֲרוּכָה לַחֹלָה מִבִּיעַ הָעֵבֶרִי בַּבִּנְיִין
 קֵל; הַקֵּשׁ „אַל נָא רָפֵא נָא לָהּ“ (במד’ יב יג); „רָפֵאנוּ ה’
 וְנִרְפָּא“ (תפלת י”ח), וְכֵן בַּמִּקּוֹר שֶׁל בִּיטוּי הַמְּשׁוֹרֵר „וּמַחֲזֵק מִכְתּוֹ
 יִרְפָּא“ (ישעיהו ל כו) וְכֵן: וּמִמְּכּוֹתֶיךָ אָךְ שָׁאָךְ (יִרְמִיָּהוּ ל יז).
 רד”י בּוֹרֵנְשְׁטֵין ז”ל אֹמֵר („כִּנְסַת” תרצ”ו), כִּי הַמְּשׁוֹרֵר
 הַשְׁתַּמֵּשׁ בַּפֶּעַל לִשְׁם הַמִּשְׁקָל. אִלּוּם לִשְׁם כֵּךְ הִיָּה יָכוֹל לִכְתּוֹב:
 „לֹא אֵלֶּה יִרְפָּאוּ מִכְּתִי“, כְּלוּמָר בַּצּוֹרֶת מִפְּסִיק בִּאֲמִצֵּעַ הַמֵּאֵמֶר.
 כְּלוּם אֵין הוּא כּוֹתֵב יָכְלוּ בַּמִּקּוֹם יָכְלוּ לִשְׁם הַמִּשְׁקָל: „שִׁלְרֵאוֹת
 יָכְלוּ הָאָרֶץ וּמְלוּאָה“ („הַמִּתְמִיד”); „כֹּה חֲתָלָה כָּל סְבִיבִי“ („זֹהָר”)

(*) מתוך ספר ההולך ונדפס:

במקום התגלה, לשם החרוז; „שכמוהו לא ראָתה עין עוד“
(„משירי החרף“) במקום ראָתה?

(ב) „בין מצרי שאול ומצוקות שחת“
(„אם יש את נפשך לדעת“)
תקבולת זו באה גם בשיר „אין זאת כי רבת צררתני“.
הקורא טועם טעם של תקבולת מן המקרא, ולא היא. רקיסודותיה.
איבריה, נמצאים בצירופים שונים במקרא. אבל לא בצירוף זה.
„מצרי שאול“ יש במקרא: „מצרי שאול מצאני“ (תהלים קטז
ג), אבל בהקבלה אל „חבלי מות“. הצירוף „מצוקות שחת“
אין במקרא כלל. אבל יש „צרה וצוקה“, יש „במצור ובמצוק“
(דברים כח נה) ויש גם תקבולת „צרות לבבי הרחיבו
מצוקותי הוציאני“ (תהלים כה יז). ולסוף יש תקבולת של
„שאול“ ו„שחת“: „כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידך
לראות שחת“ (תהלים טז י). ביאליק קירב בזרוע את האבנים
המפוזרות האלה, ויצאה לו תקבולת חדשה מברקת ומוזהירה
כנתינתה משמים. ומהיותה חביבה עליו כיצירת כפ הוא
חוזר עליה גם במקום אחר, כדרכו. הקש למשל: „לא יכבה
נרו ולא יכה רשפו“ הנמצא באילת השחר“, שהיא יצירת
ילדות (תרנ"ב), ונשנתה ב„מגלת האש“ (תרס"ה).

(ג) „ורקבות ציני חשף קי יקטשו“
(מזמורת שחרות קמו עָלֵי יַם־שׁוֹם) („רוי לילה“)
הצירוף „חורש מזימות“ רגיל מאוד בפי הסופרים בימינו.
ובלא ספק יחשבו, שזהו ביטוי מקראי. ולא היא. במקרא יש

„חשב מזמה, מזמות“: „חשבו מזמה בל יוכלו“ (תהלים כא יב).
 „יתפשו במזמות זו חשבו“ (שם יב). יש גם „מזמות עלי תחמסו“
 (איוב כא כז). בבן־יהודה אין צירוף זה. עברתי לשם זה על
 כל כתבי מאפו ומצאתי „רוקם מזמות“, אבל לא „חורש
 מזמות“. אפשר לומר כמעט בוודאות, שזוהי יצירתו של ביאליק.
 שהרי כך דרכו לתת של זה בזה. יש במקרא חשב רע:
 „ויחפרו חשבי רעתי“ (תהלים לה ד). „חשבו רעות
 בלב“ (תהלים קמ ג). ויש חרש רע: „מרמה בלב חרשי־
 רע“ (משלי יב כ). ואם ביחס לרע „חרוש“ ו„חשוב“ הם נרדפים.
 הרי הדין נותן, שגם ביחס למזימה יהיו כך. ואם יש „חשוב
 מזימה“, יש לחדש גם „חרוש מזימה“. ויצירה קלילה זו,
 שנוצרה אולי לשם החרוז, השכיחה לגמרי את הצירוף המקראי,
 וברי לי, שאם יכתוב סופר „פלוני חשב עליי נמזימה“, יתקן
 לו העורך „חרש עליי מזימה“. ביאליק עצמו כדרכו משתמש
 בצירוף זה במקומות שונים, פעם בפירוש, למשל: „והם חורשים
 מזמה להביאו בין מצריהם“ (מגלת האש), ופעם ברמז:
 „ועמד לו החרש רב מזמה“ (הברכה).

(ד) „ויסנקו בכורי קל־פרח קל־אביב הפרצים לבצבץ

(שירה יתומה“)

לחובר בהעתיקו בספרו (ח"נ ביאליק, תרצ"ו, עמ'
 239) בתים אלה, מפסק כך: „וייחנקו בכורי כל פרח, כל אביב
 הפרצים לבצבץ“. אולם הפסיק אחר „פרח“ הוא משובש. כי
 אין השם „פרח“, המשמש סומך ל„בכורי“, עומד כנפרד, אלא
 הוא נסמך אל „כל אביב“, ואין להפריד בין הנסמך לסומך.

והוא כאילו כתוב: „ביכורי כל פרח אביב“; מלת „כל“ השנייה
נשנתה לפני הסומך השני בלא שום הוראה. זוהי דוגמה לקוחה
מן המקרא: „וכל העוף למינהו כל צפור כל כנף“ (בראשית ז
יד), כלומר כל צפור כנף, כמו שאומר רש"י: „דבוק הוא.
צפור של כל מין כנף“. אף כאן: כל פרח כל אביב=כל פרח
(של) אביב. וכן להלן, חרוזה 6: „כל קרן כל שמש לא תוכל
תמסנו“, כלומר כל קרן של שמש, כל קרן שמש. וכן: „שמעתי
כל שבר כל פרק מגופה“ (שירתי), שר"ל: שמעתי כל
שבר של פרק מגופה, כל שבר פרק מגופת. על דרך סמיכות
זו אצל ביאליק לא עמד, כמדומני, איש.